

مدل‌سازی ساختاری - تفسیری و توسعه گردشگری پایدار، مطالعه موردی استان المثنی در کشور عراق

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۳/۰۵/۳۱ تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۱۴۰۳/۰۶/۲۷

فواد علی عبدالله^۱ علی‌رضا جمشیدی^{۲*}

- ۱- کارشناس ارشد رشته جغرافیا برنامه‌ریزی آمایش سرزمین، گروه جغرافیا، دانشگاه ارومیه، ارومیه، ایران
- ۲- استادیار گروه جغرافیا، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه ارومیه، ارومیه، ایران

چکیده

مطالعه حاضر به دنبال بررسی عوامل کلیدی تأثیرگذار بر توسعه گردشگری استان المثنی مبتنی بر توسعه پایدار می‌باشد. بنابراین، پژوهش حاضر، در چارچوب کلی تحقیقات پیمایشی به انجام رسیده است. جامعه آماری مورد مطالعه شامل کلیه کارشناسان و مدیران و متخصصان بخش گردشگری شهری مشغول به فعالیت در استان المثنی در کشور عراق می‌باشند، که ۲۰ نفر به روش نمونه‌گیری هدفمند جهت مطالعه انتخاب شدند. در این پژوهش برای سنجش اعتبار پرسشنامه مربوط به ISM از روش روایی محتوایی (CVR) بهره گرفته شد. تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار SPSS و مدل تحلیلی تفسیری - ساختاری (ISM) استفاده شد. نتایج تحلیل میک‌مک در مدل ISM نشان داد عامل‌های بهبود سیستم حمل و نقل و راه‌های ارتباطی، توسعه تجهیز امکانات رفاهی، کیفیت خدمات و زیرساختها و افزایش امنیت اجتماعی جزء متغیرهای وابسته یا تأثیرپذیر می‌باشند که برای ایجاد این متغیرها عوامل زیادی دخالت دارند و خود آنها کمتر می‌توانند زمینه‌ساز متغیرهای دیگر شوند. عامل‌های سرمایه‌گذاری در جهت ایجاد و بروز کردن زیرساخت‌های فناوری اطلاعات، رفع محدودیت‌های فرهنگی و مذهبی برای گردشگران خارجی، ایجاد مراکز تفریحی اوقات فراغت جزء متغیرهای پیوندی هستند که از قدرت نفوذ، توان و وابستگی بالایی برخوردارند. عامل حضور در سطح بین‌الملل از طریق تبلیغات، عامل جلب مشارکت سرمایه‌گذاری خارجی در زمینه توسعه گردشگری و عامل تدوین برنامه‌های کوتاه مدت، میان مدت و بلندمدت در جهت افزایش امنیت عمومی جزء متغیرهای مستقل کلیدی می‌باشد که دارای قدرت نفوذ زیاد و وابستگی کمتری می‌باشد.

واژگان کلیدی: گردشگری، توسعه پایدار، مدل تفسیری - ساختاری، استان المثنی، عراق.

مقدمه

گردشگری براساس دیدگاه‌ها و تخصص‌های مختلف تعریف شده است. یکی از تعاریف ارائه شده در این زمینه عنوان می‌دارد که گردشگری یعنی جابجایی افراد به لحاظ مکانی (یعنی مقاصد خارج از محل کار و زندگی افراد) ولی به صورت موقت بوده و افراد مورد نظر در طول این جابجایی به فعالیت‌هایی غیر از شغل خود می‌پردازند و البته لازم به توضیح است که بسیاری از منابع به موجود بودن تسهیلات لازمه جهت برآوردن نیازمندی‌های افراد مورد نظر نیز اشاره کرده‌اند (حسینی، ۱۳۹۴: ۳). امروزه در بسیاری از کشورهای توسعه یافته و حتی در حال توسعه، صنعت گردشگری به‌عنوان یکی از مهم‌ترین صنایع توسعه پایدار شناخته شده و باعث ایجاد و شکوفایی فرصت‌های بسیاری در حوزه‌های مختلف جوامع (شهری و روستایی) از جمله حوزه‌ی فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی شده است.

وجود جاذبه‌های متنوع در شهرها چون اماکن تاریخی، مراکز فرهنگی، امکانات ورزشی و درمانی، علمی، مراکز خرید و بازارها و غیره جزء پارامترهای مهم شکل‌گیری گردشگری شهری است. توسعه این صنعت به ویژه در حوزه شهری باعث ارتقای بخش‌های کمی و کیفی در بخش‌های مختلف شهری و حتی در حوزه مدیریت اجرایی شهرها خواهد شد (شکوهی بیده‌ندی و همکاران، ۱۳۹۹: ۷۶). از طرفی دیگر، امروزه با توجه به پیشرفت‌های سریعی که در بخش‌های مختلف علم از جمله در حوزه بهداشت صورت گرفته و باعث افزایش رشد جمعیت و به ویژه در مناطق شهری شده، باعث مشکلات مختلفی از در حوزه مسکن، زیرساخت‌های لازمه، ارائه خدمات، درآمد، فساد، تبعیض، بیکاری، فقر، کمبود امکانات آموزشی و دسترسی نامناسب به آن، جرم و جنایت در مناطق حاشیه‌ای، کاهش سطح اشتغال، مهاجرت و... شده (جمینی و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۱۶؛ جمشیدی و همکاران، ۱۳۹۴: ۲۲۱؛ Bayrak, 2022: 1؛ Ono and Kidokoro, 2020: 384؛ Amnesty International, 2009: 11؛ Galani-Moutafi, 2013: 103)، که این صنعت می‌تواند یک راه‌حل در زمینه برطرف کردن مشکلات عنوان شده باشد و به عبارتی دیگر، صنعت گردشگری یکی از مسیرهای دستیابی به توسعه پایدار خواهد بود (رحیمی و رضایی، ۱۴۰۱: ۳؛ شوکتی آقمانی و همکاران، ۱۳۹۵: ۲۴؛ جمشیدی و همکاران، ۱۴۰۱: ۲۴).

از دهه ۱۹۸۰ پیامدهای زیست‌محیطی ناشی از گردشگری به یکی از مهم‌ترین دغدغه محققان این حوزه تبدیل گشت و در دهه ۱۹۹۰ در راستای پارادایم توسعه پایدار، رویکردهای سنتی توسعه گردشگری به چالش کشیده و با تأکید همزمان بر پیامدهای مطلوب و نامطلوب گردشگری، حرکت از گردشگری انبوه به سوی رویکرد توسعه پایدار گردشگری آغاز شد (آسملاش و کومار^۱، ۲۰۱۹: ۶۷). باتوجه به اینکه رویکرد توسعه پایدار، مبتنی بر محافظت از محیط زیست بوده، لذا در سال‌های اخیر، این رویکرد به یک مبحث اصلی برای مدیران و برنامه‌ریزان و تأثیرگذار بر مقصدهای گردشگری تبدیل شده است (ضیائی و عباسی، ۱۳۹۷: ۹). رویکرد توسعه پایدار گردشگری، یک جابجایی از رویکردهای سنتی اقتصاد نئوکلاسیک در زمینه توسعه گردشگری، به یک رویکرد کلی‌نگرتر

¹ Asmelash & Kumar

(سیستمی‌تر) را نشان می‌دهد که در آن نه تنها نیازهای بازار مورد توجه است، بلکه نیازهای (ضروریات) جامعه و محیط زیست طبیعی نیز مورد توجه و تأکید قرار می‌گیرد. به عبارت دیگر، در رویکرد توسعه پایدار گردشگری در کنار توجه به گردشگری به عنوان عامل کلیدی پیش‌ران در توسعه ملی و منطقه‌ای، پیامدهای احتمالی آن بر ویژگی‌های اجتماعی و فرهنگی جامعه محلی و ظرفیت‌های زیست‌محیطی و منابع طبیعی مقصد در قالبی ترکیبی و توأمان مورد توجه است (شگوری و همکاران، ۱۴۰۰: ۳۰۰). کشور عراق از جمله کشورهای منطقه بوده که می‌تواند با توجه به قدمت کهن و تاریخی خود پتانسیل بالایی در زمینه جذب گردشگر دارد. اما با این وجود به دلایل مختلفی از جمله ناامنی، تروریسم، تحریم، نبود برنامه‌ریزی و استراتژی مناسب و غیره نتوانسته جایگاه مناسبی در این صنعت پیدا کند.

استان مثنی (یا المثنی، تلفظ: مثنّا) (به عربی محافظة المثنی) نام یکی از استان‌های هیجده‌گانه کشور عراق است. پیش از سال ۱۹۷۶ این منطقه به همراه مناطق نجف و قادسیه بخشی از منطقه دیوانیه بودند. ویرانه‌های سومری اوروک که گفته شده نام عراق احتمالاً از این نام گرفته شده در استان مثنی قرار دارد. همچنین، سماوه (به عربی السماوة) مرکز استان مثنی از شهرهای جنوب عراق بر کنار رود فرات با فاصله ۲۸۰ کیلومتری جنوب غربی بغداد است. با وجود قابلیت‌ها و ظرفیت‌های گردشگری استان مثنی و به‌ویژه شهر سماوه (همانند مقام حضرت خضر، نخلستان‌های مختلف، مقام الإمام المهدی و غیره) نارسایی‌ها، محدودیت‌ها و موانعی در مسیر پیشرفت صنعت گردشگری این شهر وجود دارد. به صورت کلی، در زمینه شهر مورد مطالعه می‌توان گفت که دارای پتانسیل جذب گردشگر بالایی بوده ولی، این وضعیت به تنهایی برای توسعه یک شهر یا منطقه کافی نبوده بلکه تبلیغات، آموزش افراد برای جذب و هدایت گردشگر، برنامه‌ریزی‌های بلند مدت، می‌تواند به عنوان برنامه‌های کمکی مسیر جذب گردشگر را هموارتر کند. با توجه به مطالب گفته شده هدف از مطالعه حاضر بررسی عوامل کلیدی تأثیرگذار بر توسعه گردشگری استان المثنی مبتنی بر توسعه پایدار می‌باشد.

مبانی نظری و پیشینه تحقیق

اگرچه در سال‌های اخیر توجه ویژه‌ای از سوی دانشگاهیان و دست‌اندرکاران گردشگری به توسعه گردشگری شده است، اما ادبیات مربوط به مفاهیم و تئوری‌های گردشگری اغلب در پیوند دادن گردشگری با مفهوم توسعه پایدار به عنوان یک واحد پارادایماتیک شکست خورده است. به طوری که اجرای توسعه پایدار در بستر گردشگری همچنان در هاله‌ای از ابهام قرار دارد. این امر منجر به علاقه دانشگاهیان به بحث در مورد مفهوم توسعه گردشگری پایدار شده است (شارپلی، ۲۰۰۰ و سوتریسن و همکاران، ۲۰۲۰).

اصول اساسی توسعه گردشگری پایدار از نظر شارپلی (۲۰۰۰)، که به اصول اساسی توسعه پایدار اشاره دارد، یک رویکرد کل‌نگر بوده و ضروری است که برای خود سیستم گردشگری و به طور خاص برای افراد در مقاصد گردشگری یا بخش‌های صنعتی اعمال شود. تاکنون، اگرچه گردشگری

پذیرفته شده و در استراتژی‌های توسعه ملی و محلی ادغام شده است، اما تمرکز اصلی توسعه گردشگری پایدار همچنان به سمت مرکز محصول است. تعجب آور نیست که در سطح عملیاتی تنظیم درآمدهای پیچیده، پراکندگی، تقسیم چندبخشی سود گردشگری طبیعی دشوار است. بنابراین، طبق گفته فورس (سوتریسا و همکاران، ۲۰۲۰)، در عمل گردشگری پایدار به طور انحصاری محلی است، پروژه‌های توسعه نسبتاً کوچک هستند، دسترسی آنها به ندرت از منطقه/محیط زیست محلی یا منطقه‌ای یا به عنوان یک بخش صنعتی خاص/خاص فراتر می‌رود. در عین حال، بخش‌های مختلف صنعت گردشگری در سطوح مختلف توسعه می‌یابند، سیاست‌های زیست‌محیطی را اتخاذ می‌کنند و اگرچه کوچک هستند، فلسفه‌های تجاری و توسعه‌ای را نشان داده‌اند که منجر به اصول پایداری بین‌صنعتی می‌شود. به گفته شارپلی (۲۰۰۰)، افزایش سیاست‌های توسعه گردشگری پایدار به تنوع عوامل سیاسی و اقتصادی بستگی دارد که می‌توانند مانع اجرای توسعه گردشگری پایدار شوند.

آرونسون (۲۰۰۰) سعی می‌کند چندین ایده اصلی را در مورد تفسیر توسعه گردشگری پایدار منتقل کند که عبارتند از: (۱) توسعه گردشگری پایدار باید بتواند بر معضل زباله‌های زیست‌محیطی غلبه کند و دیدگاه اکولوژیکی داشته باشد، (۲) توسعه گردشگری پایدار نشان دهد که توسعه در مقیاس کوچک و بر اساس جوامع محلی/محلی قابل اجرا است، (۳) توسعه گردشگری پایدار، مقاصد گردشگری را به عنوان ذینفع گردشگری قرار می‌دهد، لزوماً از منطقه محلی برای دستیابی به آنها بهره‌برداری نمی‌کند، (۴) توسعه گردشگری پایدار بر پایداری فرهنگی تأکید دارد، در این مورد به تلاش‌ها در زمینه ساخت و نگهداری بناهای سنتی و میراث فرهنگی در مقصد گردشگری مربوط می‌شود. همچنین، توسعه پایدار گردشگری از نظر یمن و موهده (۲۰۰۴) با چهار شرط مشخص می‌شود: (۱) اعضای جامعه باید در فرآیند برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری مشارکت داشته باشند، (۲) آموزش برای میزبانان، بازیگران صنعت و بازدیدکنندگان/گردشگران، (۳) زیستگاه حیات وحش با کیفیت، استفاده از انرژی و ریزاقلیم باید درک و حمایت شود، (۴) سرمایه‌گذاری در اشکال جایگزین حمل و نقل.

در ادامه به بخشی از مطالعات انجام شده که نزدیک به مسئله اصلی مطالعه حاضر هستند، و در داخل کشور یا خارج کشور انجام شده‌اند، به صورت خلاصه پرداخته شده است.

علی اکبری و همکاران (۱۳۹۷) در مطالعه‌ای با هدف شناسایی پیشران‌های مؤثر بر وضعیت آینده گردشگری پایدار شهر کرمان با رویکرد آینده‌پژوهی نشان دادند از بین ده عامل اصلی در آینده توسعه گردشگری پایدار شهر کرمان، رقابت‌پذیری تأثیرگذارترین عامل اساسی در توسعه گردشگری پایدار شهر کرمان است. همچنین، ده‌ده‌زاده سیلابی و احمدی‌فرد (۱۳۹۸) در مطالعه‌ی خود به بررسی پیشران‌های اصلی مؤثر بر توسعه گردشگری شهرهای استان مازندران با رویکرد آینده‌پژوهی پرداختند. نتایج این مطالعه نشان داد سیزده عامل پیشران‌های اصلی توسعه گردشگری استان شناسایی شدند. از میان پیشران‌های اصلی، متغیر بخش زیرساختی و خدماتی بیشترین تأثیر را در توسعه گردشگری استان داشته‌اند. فتاح‌زاده و همکاران (۱۳۹۹) در مطالعه‌ای با هدف شناسایی سناریوهای ممکن و محتمل آینده توسعه گردشگری پایدار استان گیلان در افق ۱۴۲۵ نشان دادند،

تراکم جمعیت در مناطق گردشگرپذیر، ارتقای سطح آگاهی‌های زیست‌محیطی، میزان اشتغال‌زایی در مشاغل سودآور بخش گردشگری، میزان سرمایه‌گذاری‌های بخش خصوصی، استفاده بهینه از زمین، رقابت‌پذیری از مهمترین عوامل کلیدی تأثیرگذار بر توسعه گردشگری پایدار استان گیلان خواهند بود. حقی و حیدرزاده (۱۴۰۱) در مطالعه‌ای به بررسی پیش‌ران‌های کلیدی در تحقق گردشگری پایدار شهری در شهر خوانسار پرداختند. نتایج این مطالعه نشان داد متغیرهای طرح‌ها و برنامه‌های بلندمدت توسعه گردشگری و وجود جاذبه‌های گردشگری، آثار تاریخی و حفاظت آنها بیشترین تأثیر را در تحقق گردشگری پایدار شهر خوانسار خواهند داشت و بنابراین راهبردهایی که اولویت بیشتری دارند باید بر مبنای آنها تدوین شوند. همچنین، هاشمی دیزج و همکاران (۱۴۰۲) در مطالعه‌ای با هدف شناسایی چالش‌های فراروی توسعه اقتصاد گردشگری شهری در شهر اردبیل با استفاده از مدل تفسیری ساختاری نشان داده‌اند، یافته‌های تحقیق نشان داد چالش‌های آموزشی، ناآگاهی با قدرت نفوذ ۹ و چالش برنامه‌ریزی و سامانی با قدرت نفوذ ۸ بیشترین تأثیر و چالش اجتماعی - فرهنگی نیز با قدرت نفوذ ۵ کمترین تأثیر را دارند.

زمیجا و کوژک^۱ (۲۰۰۸) در مطالعه خود فرصت‌ها و مشکلات توسعه گردشگری در مناطق روستایی غرب لهستان را بررسی نموده‌اند. بر اساس نتایج تحقیق، علیرغم آنکه گردشگری می‌تواند نقش مهمی را در فرایند توسعه روستایی ایفا نماید، ولی با مشکلات و موانع متعددی همچون ضعف در زیرساخت‌های اجتماعی و فنی، پایین بودن استانداردهای بهداشتی در مناطق روستایی و نبود حمایت‌های مالی کافی مواجه می‌باشند. راسور^۲ (۲۰۱۲) در مطالعه خود پیامدها، فرصت‌ها و مشکلات گردشگری روستایی در کشورهای آسیایی به ویژه هند را مورد بررسی قرار داده است. با توجه به نتایج تحقیق مشخص شد که نبود آموزش‌های مرتبط برای افراد محلی، مشکلات مربوط به زبان افراد محلی و عدم توانایی آنها در برقراری ارتباط مناسب با گردشگران، نارسایی قوانین و مقررات در حوضه گردشگری روستایی، ضعف زیرساخت‌ها و کمبود منابع مالی، ضعف زیرساخت‌های ارتباطی در روستاها و کمبود افراد راهنما در سطح مناطق روستایی برای هدایت گردشگران، برخی از مهمترین مسایل و مشکلات فراروی توسعه گردشگری روستایی در کشورهای آسیایی می‌باشند. ترواین^۳ و همکاران (۲۰۱۴) در پژوهشی مقاصد گردشگران در شمال لاپلند فنلاند را با هدف ترجیحات زیرساختی محیط‌زیست و محل اقامت گردشگران بررسی کردند. در نظرسنجی از ۱۰۵۴ گردشگر داخلی و خارجی، پاسخ دهندگان بر موارد ارتباط محل اقامت با طبیعت، زیرساخت‌های سبز، دسترسی آسان به سایت محل اقامت خود و کیفیت محیط زیست در انتخاب مقصد خود تأکید کردند. کانک‌هان و همکاران (۲۰۱۵) در مطالعه‌ای به بررسی مدیریت پایدار گردشگری در شهرستان کلر، کشور ایرلند پرداختند. در این مطالعه نشان داده شد مواردی از جمله مقررات و دستورالعمل‌ها، مدیریت گردشگری، راه‌اندازی سامانه مدیریت مقصد گردشگری و مشارکت‌های جمعی از جمله متغیرهای تأثیرگذار بر مدیریت پایدار گردشگری در منطقه مورد مطالعه می‌باشد. سوترینا و همکاران (۲۰۲۰)

¹ Zmija and Kuczek

² Rathore

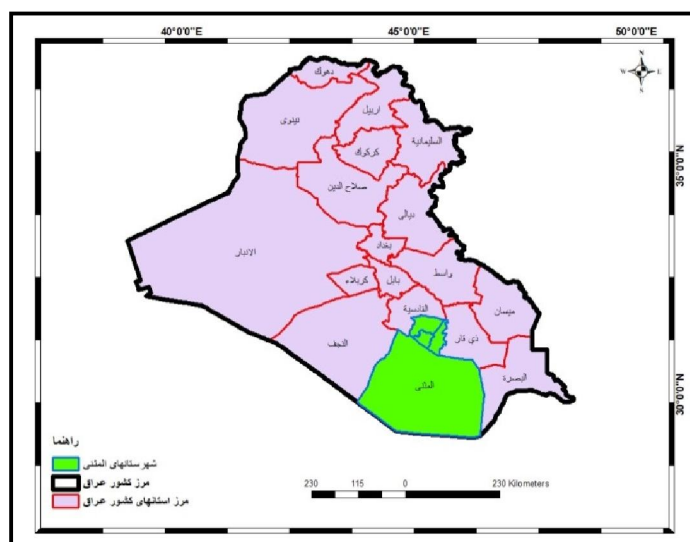
³ Tyrvaänen

به شناسایی عوامل کلیدی در توسعه پایدار در دهکده‌های گردشگری پرداخته‌اند. در تجزیه و تحلیل این تحقیق، از روش اکتشافی - توصیفی و تحلیل آینده‌نگر با روش Micmac استفاده شده است. نتایج تجزیه و تحلیل بر اهمیت عوامل فرهنگی، آداب و رسوم محلی و صلاحیت مدیران و منابع انسانی تأکید کرده‌اند.

روش تحقیق

معرفی منطقه

استان مثنی نام یکی از استان‌های هیجده‌گانه کشور عراق بوده که دارای مساحتی برابر ۵۱/۷۴ کیلومتر مربع (۱۹۹۸۰ مایل مربع) است. جمعیت این استان در سال ۲۰۱۸ برابر با ۸۲۴۸۳۱ نفر برآورد شده است (www.citypopulation.de). این استان در مختصات ۳۰ درجه و ۱۲ دقیقه شمالی و ۴۵ درجه ۲۱ دقیقه شرقی قرار دارد. همچنین، از شمال با استان دیوانیه (قادسیه)، از شمال غربی و غرب با استان نجف، از شمال شرقی با استان ذی‌قار، از شرق با استان بصره و از جنوب با عربستان سعودی هم مرز است. این استان از ۴ شهرستان (سماوه، رمیثه، خضر و سلمان) و ۷ ناحیه (ورکاء، مجد، نجمی، هلال، دراجی، صویر و بصیه) تشکیل شده است. موقعیت استان‌های عراق در شکل ۱ نشان داده شده است.

شکل ۱. موقعیت استان المثنی در کشور عراق

روش شناسی تحقیق

پژوهش حاضر را با توجه به هدف آن، می‌توان از نوع مطالعات کاربردی دانسته و با توجه به نحوه‌ی جمع‌آوری اطلاعات لازمه، جزء تحقیقات توصیفی - تحلیلی می‌باشد. جامعه آماری این پژوهش شامل کارشناسان، مدیران، متخصصان و اساتید دانشگاه فعال در حوزه گردشگری استان المثنی در کشور عراق می‌باشند. در این پژوهش تعداد ۲۰ نفر از بین جامعه مورد مطالعه به صورت

هدفمند انتخاب شدند. لازم به ذکر است، معیار انتخاب خبرگان، تسلط نظری، تجربه عملی و دسترسی بود.

در این مطالعه برای تهیه اطلاعات، ابتدا از طریق روش دلفی ابعاد تأثیرگذار بر توسعه گردشگری پایدار، با استفاده از نظرات خبرگان مورد نظر (کارشناسان، مدیران، متخصصان و اساتید دانشگاه فعال در حوزه گردشگری)، شناسایی شد. سپس اطلاعات به دست آمده با استفاده از مدل‌سازی ساختاری-تفسیری (ISM) مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. در این تکنیک، آثار متقابل مؤلفه‌های موردنظر تحقیق با استفاده از روش‌های مختلف و از طریق ساخت یک ماتریس مورد تحلیل قرار خواهد گرفت. در ماتریس موردنظر وابستگی‌های متقابل مؤلفه‌های مورد نظر نشان داده می‌شود. لازم به توضیح است که تکنیک حاضر در زمره‌ی روش‌های نیمه کمی و اکتشافی قرار دارد (جمشیدی و عنابستانی، ۱۳۹۹: ۷). مدل ISM متشکل از چند گام است که شامل:

مرحله اول: در مرحله اول پس از مطالعات اولیه و مصاحبه‌های انجام شده با کارشناسان، متغیرهای تأثیرگذار بر توسعه گردشگری پایدار در استان المثنی استخراج شدند که در جدول ۱ قابل مشاهده هستند.

مرحله دوم: در این مرحله پرسشنامه‌ها با هدف استخراج ارتباط عوامل شناسایی شده از مرحله قبل و سطح‌بندی آنها طراحی شد. پرسش‌های پرسشنامه به صورت «عامل... منجر به عامل... می‌شود» است. همان‌طور که گفته شد، در این مطالعه از روش ISM استفاده شده است، این روش چگونگی تأثیرگذاری هریک از عناصر را بر یکدیگر (جهت و شدت رابطه) در یک ساختار سلسله‌مراتبی مشخص می‌کند (Govindan et al., 2012: 206). لازم به توضیح است که در این مطالعه روایی پرسشنامه از طریق روش محتوایی مورد تأیید قرار گرفت.

مرحله سوم: در مرحله سوم از مدل مورد نظر، باید ماتریس خود تعاملی طراحی شود. این ماتریس خروجی بررسی دو به دویی متغیرها در مرحله دوم است. لازم به توضیح بوده که افراد شرکت‌کننده در این مطالعه پاسخ‌های خود را مطابق با نمادهای استاندارد باید وارد نمایند. به عبارتی دیگر، چنانچه عنصر سطر A به ستون Z منجر شود با حرف V ، اگر عنصر ستون Z به سطر A منجر شود با حرف A ، در صورتی که این رابطه بین دو مؤلفه A و Z دوطرفه باشد (یعنی عنصر سطر A به ستون Z و عنصر ستون Z به سطر A منجر شود) با حرف X و اگر هیچ ارتباطی بین سطر و ستون نباشد با حرف O نشان داده می‌شود.

مرحله چهارم: در مرحله چهارم از مدل مورد نظر، باید اطلاعات جمع‌آوری شده از مرحله سوم که به صورت ماتریس خود تعاملی هست را به اعداد صفر و یک (ماتریس دسترسی اولیه) تبدیل نمود. به عبارتی دیگر، باید نمادهای A ، O ، X و V به ترتیب به اعداد صفر و یک تبدیل نمود و در نهایت ماتریسی که تشکیل می‌شود، ماتریس خود تعاملی خواهد بود.

مرحله پنجم: در مرحله پنجم ماتریس نهایی استخراج خواهد شد. لازم به توضیح بوده که در این مرحله با بهره‌گیری از قوانین ریاضی و به صورت دستی توسط محقق، ماتریس سازگار خواهد شد.

در این مرحله ماتریس دستیابی نهایی تشکیل شد. برای این منظور با انجام دستی اصلاحات و نیز بهره‌گیری از قوانین ریاضی (به توان رساندن ماتریس)، ماتریس دستیابی اولیه سازگار می‌شود (Govindan et al., 2012: 206) برای نمونه اگر عامل ۲ به عامل ۳ منجر شود و عامل ۳ هم به عامل ۴ منجر شود، باید عامل ۲ نیز به عامل ۴ نیز منجر شود و اگر در ماتریس دستیابی این رابطه برقرار نبود، باید روابطی که از قلم افتاده است، جایگزین شود. به عبارتی دیگر، عواملی که در ماتریس تعاملی دارای نماد صفر هستند، در ماتریس سازگار به یک تبدیل خواهد شد و به صورت (*۱) نشان داده می‌شود. لازم به توضیح بوده، باتوجه به اینکه در بخش نمونه‌گیری عنوان شد که برای جمع‌آوری اطلاعات اولیه از ۲۰ نفر استفاده شده است، لذا، در این مطالعه با استفاده از روش مُد (براساس بیشترین فراوانی در هر درایه) ماتریس دستیابی نهایی تشکیل شده است.

مرحله ششم: در این مرحله پس از تعیین مجموعه دستیابی و مجموعه پیش‌نیاز برای هر عامل و تعیین مجموعه مشترک، سطح‌بندی عوامل انجام می‌شود. این کار با استفاده از ماتریس دستیابی انجام می‌شود. پس از تعیین مجموعه دستیابی و پیش‌نیاز برای هر عامل، عناصر مشترک در مجموعه دستیابی و پیش‌نیاز برای هر عامل شناسایی می‌شوند. در اولین جدول، عاملی بالاترین سطح را دارد که مجموعه دستیابی و عناصر مشترک آن کاملاً یکسان باشد. پس از تعیین این عامل (یا عوامل)، از جدول حذف می‌شود و با سایر عوامل باقیمانده، جدول بعدی را تشکیل می‌دهد و این کار را تا تعیین سطح تمام عوامل ادامه خواهد داشت (Hsiao et al., 2013: 133).

مرحله هفتم: در مرحله هفتم از مدل ISM باید باتوجه به سطوح تعیین شده هر عامل در مرحله قبل، ماتریس دستیابی نهایی ترسیم شود.

مرحله هشتم: در این مرحله نیز تجزیه و تحلیل قدرت نفوذ - وابستگی (تجزیه و تحلیل MAC-MIC) انجام می‌شود. جمع سطری و جمع ستونی اعداد در ماتریس دستیابی نهایی برای هر عامل به ترتیب بیان‌کننده میزان نفوذ و میزان وابستگی است. با در نظر گرفتن قدرت نفوذ و وابستگی عوامل، چهار گروه از عناصر شناسایی می‌شود (الف) خودمختار: عواملی که قدرت نفوذ و وابستگی ضعیف دارند؛ (ب) وابسته: عواملی که قدرت نفوذ کم و وابستگی شدید دارند؛ (ج) متصل یا پیوندی: عواملی که قدرت نفوذ زیاد و وابستگی زیاد دارند و (د) مستقل: عواملی که قدرت نفوذ قوی، ولی وابستگی ضعیف دارند.

جدول (۱). ابعاد و شاخص‌های مورد بررسی

توزیع عادلانه امکانات و خدمات زیرساختی (x5)	حضور در سطح بین-الملل از طریق تبلیغات (x4)	رفع محدودیت‌های فرهنگی و مذهبی برای گردشگران خارجی (x3)	سرمایه‌گذاری در جهت ایجاد و بروز کردن زیرساخت‌های فناوری اطلاعات (x2)	سرمایه‌گذاری برای تبلیغات و بازاریابی گردشگری (x1)
افزایش امنیت اجتماعی (x10)	تشویق بخش خصوصی به فعالیت و سرمایه‌گذاری (x9)	فراهم کردن تهسیلات مورد نیاز گردشگران خارجی (x8)	ایجاد مراکز تفریحی اوقات فراغت (x7)	بهبود سیستم حمل و نقل و راه‌های ارتباطی (x6)

		توسعه تجهیز امکانات رفاهی، کیفیت خدمات و زیرساختها (x13)	تدوین برنامه‌های کوتاه مدت، میان مدت و بلندمدت در جهت افزایش امنیت عمومی (x12)	جلب مشارکت سرمایه‌گذاری خارجی در زمینه توسعه گردشگری (x11)
--	--	---	--	---

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۴

یافته‌های تحقیق

یافته‌های توصیفی

نتایج توزیع فراوانی سنی کارشناسان مورد مطالعه نشان داد که میانگین سنی کارشناسان مورد مطالعه ۴۳/۳ سال با انحراف معیار ۷/۶ است. همچنین، میانگین سابقه اشتغال افراد مورد مطالعه ۱۳/۹ سال بوده و کمترین و بیشترین سابقه اشتغال در بین کارشناسان مورد مطالعه به ترتیب ۵ سال و ۲۳ سال بوده است. لذا براساس این نتایج می‌توان گفت، افراد مورد مطالعه دارای تجربه مناسبی در زمینه هدف مورد مطالعه را در می‌باشند. همچنین، نتایج نشان داد، ۱۰ درصد از کارشناسان مورد مطالعه زن و ۹۰ درصد آن‌ها را مرد تشکیل داده‌اند. لازم به توضیح بوده میزان تحصیلات اکثریت کارشناسان شرکت کننده در این مطالعه (۳۵ درصد) در حد لیسانس، ۲۵ درصد در سطح فوق لیسانس و ۱۰ درصد نیز دکتری بودند.

شناسایی ابعاد و معیارهای توسعه گردشگری پایدار

در این تحقیق، با بررسی ادبیات مدیریت شهری و توسعه پایدار شهری و با استفاده از تحلیل محتوایی مطالعات انجام شده در داخل و خارج از کشور، ابعاد و معیارهای مورد نظر با توجه به هدف اصلی مطالعه شناسایی و استخراج شده است. ابعاد و شاخص‌های حاصل از بررسی ادبیات، پس از اعمال نقطه نظرات متخصصان در جدول (۱) نشان داده شده است.

۱- ماتریس خودتعاملی ساختاری (SSIM)

پس از بررسی‌های اولیه و شناسایی ابعاد و شاخص‌های توسعه گردشگری با رویکرد پایدار در استان المثنی، در مرحله نخست ماتریس خودتعاملی (SSIM) باید ساخته و تکمیل شود. اطلاعات این ماتریس با استفاده از نظرات کارشناسان و مدیران مربوطه جمع‌آوری می‌شود. اطلاعات حاصل جمع‌بندی و ماتریس خودتعاملی ساختاری در قالب جدول ۲ تشکیل شد.

جدول (۲). ماتریس خودتعاملی ساختاری معیارهای تأثیرگذار بر توسعه گردشگری با رویکرد پایدار در استان المثنی

متغیر	C1	C2	C3	C4	C5	C6	C7	C8	C9	C10	C11	C12	C13
C1	-	A	A	A	V	V	A	V	A	V	A	A	V
C2		-	X	A	V	V	X	V	A	V	A	A	V
C3			-	A	V	V	X	V	A	V	A	A	V
C4				-	V	V	V	V	A	V	X	X	V
C5					-	A	A	X	A	A	A	A	A
C6						-	A	V	A	X	A	A	X
C7							-	V	A	V	A	A	V
C8								-	A	A	A	A	A
C9									-	V	V	V	V
C10										-	A	A	X
C11											-	X	V
C12												-	V
C13													-

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۴

۲- ماتریس دسترسی اولیه

پس از جمع‌آوری اطلاعات از طریق تشکیل ماتریس خودتعاملی، در این مرحله باید اطلاعات موجود در ماتریس دسترسی اولیه به اطلاعات عددی و دو ارزشی (۰ و ۱) تبدیل و ماتریس دسترسی اولیه ساخته شود، که نتایج آن در جدول ۳ قابل مشاهده است. جای‌گذاری ۱ و ۰ بر اساس قواعد چهارگانه زیر صورت می‌گیرد (Jharkharia and Shankar, 2005; Harland et al., 2007):

- در صورتی که ورودی (i بر j) در ماتریس خودتعاملی ساختار نماد A باشد، ورودی (i بر j) در ماتریس دستیابی عدد ۰ و ورودی (j بر i) رقم ۱ خواهد بود؛ - در صورتی که ورودی (i بر j) در ماتریس خودتعاملی ساختار نماد V باشد، ورودی (i بر j) در ماتریس دستیابی عدد ۱ و ورودی (j بر i) رقم ۰ خواهد بود؛ - در صورتی که ورودی (i بر j) در ماتریس خودتعاملی ساختار نماد X باشد، ورودی (i بر j) در ماتریس دستیابی عدد ۱ و ورودی (j بر i) رقم ۰ خواهد بود؛ - در صورتی که ورودی (i بر j) در ماتریس خودتعاملی ساختار نماد O باشد، ورودی (i بر j) در ماتریس دستیابی عدد ۰ و ورودی (j بر i) رقم ۰ خواهد بود؛

جدول (۳). ماتریس دسترسی اولیه

متغیر	C1	C2	C3	C4	C5	C6	C7	C8	C9	C10	C11	C12	C13
C1	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
C2	۱	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
C3	۱	۱	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
C4	۱	۱	۱	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
C5	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
C6	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
C7	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
C8	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
C9	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱
C10	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
C11	۱	۱	۱	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
C12	۱	۱	۱	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
C13	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۳

۳- ماتریس دسترسی نهایی

پس از تشکیل ماتریس دسترسی اولیه و به عبارتی مشخص شدن روابط مستقیم از نظر کارشناسان و مدیران مورد مطالعه، در این مرحله با دخیل کردن روابط انتقال‌پذیری در روابط بین متغیرها، ماتریس نهایی تشکیل شده و به عبارتی در این مرحله ماتریس اولیه سازگار خواهد شد. در جدول ۴، سلول‌هایی که به صورت ۱* نشان داده شده همان متغیرهایی هستند که از طریق سازگار کردن ماتریس اولیه ایجاد شده‌اند و به عبارتی این متغیرها به صورت غیرمستقیم با متغیر دیگر در ارتباط هستند.

در این ماتریس قدرت نفوذ و میزان وابستگی هر متغیر نیز مورد بررسی و مشخص شده است. قدرت نفوذ هر متغیر عبارت است از خود متغیر و تعداد نهایی متغیرهایی که می‌تواند در ایجاد آنها نقش داشته باشد. همچنین، میزان وابستگی نیز عبارت است از خود متغیر و تعداد نهایی متغیرهایی که سبب ایجاد متغیر یاد شده خواهند شد. براساس نتایج به دست آمده از ماتریس نهایی C5، C8، C10 و C13 با میزان نفوذ ۲، ۲، ۵ و ۵ دارای کمترین قدرت محرک و متغیرهای C9 و C4، C12 و C11 با میزان نفوذ ۱۳، ۱۲، ۱۲ و ۱۲ دارای بیشترین قدرت محرک هستند. همچنین، براساس اطلاعات مرتبط با میزان وابستگی می‌توان عنوان کرد متغیرهای «توزیع عادلانه امکانات و خدمات زیرساختی (X5)» و «فراهم کردن تهسیلات مورد نیاز گردشگران خارجی (X8)» به ترتیب با میزان وابستگی ۱۳ و ۱۳ دارای بیشترین وابستگی بوده و کمترین میزان وابستگی متعلق به «تشویق بخش خصوصی به فعالیت و سرمایه گذاری (X9)» با میزان وابستگی ۱ است.

جدول (۴). ماتریس دسترسی نهایی

متغیر	C۱	C۲	C۳	C۴	C۵	C۶	C۷	C۸	C۹	C۱۰	C۱۱	C۱۲	C۱۳	میزان نفوذ
C۱	۱	۰	۰	۰	۱	۰	۱	۰	۱	۰	۰	۰	۱	۶
C۲	۱	۱	۱	۰	۱	۱	۱	۱	۱	۰	۱	۱	۱	۹
C۳	۱	۱	۱	۰	۱	۱	۱	۱	۱	۰	۱	۱	۱	۹
C۴	۱	۱	۱	۱	۰	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱۲
C۵	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۲
C۶	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۱	۰	۱	۱	۰	۰	۰	۵
C۷	۱	۱	۱	۰	۱	۱	۱	۱	۱	۰	۱	۱	۱	۹
C۸	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۲
C۹	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱۳
C۱۰	۰	۰	۰	۱	۰	۱	۰	۱	۱	۰	۰	۰	۰	۵
C۱۱	۱	۱	۱	۱	۰	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱۲
C۱۲	۱	۱	۱	۱	۰	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱۲
C۱۳	۰	۰	۰	۱	۰	۱	۰	۱	۱	۰	۰	۰	۰	۵
میزان وابستگی	۸	۷	۷	۴	۷	۱۳	۷	۱۱	۱۳	۴	۷	۷	۱۱	۱۰۱

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۲

۴- سطح‌بندی عوامل کلیدی

در این بخش در ابتدا باید سه مجموعه دستیابی (دریافتی)، پیش‌نیاز (مقدماتی) و اشتراکی از طریق اطلاعات موجود در ماتریس دریافتی نهایی استخراج شوند. مجموع دستیابی (دریافتی) برای یک متغیر خاص، شامل خود متغیر و متغیرهایی است که آن متغیر را تحت تأثیر قرار می‌دهد و مجموعه پیش‌نیاز (مقدماتی) برای هر متغیر، شامل خود متغیر و دیگر متغیرهایی است که آن متغیر را تحت تأثیر قرار می‌دهند پس از مشخص شدن این دو مجموعه، عناصر مشترک در داخل هر کدام از مجموعه‌ها مشخص خواهد شد.

براساس نتایج جدول ۵ متغیرهای توزیع عادلانه امکانات و خدمات زیرساختی (C5) و فراهم کردن تهسیلات مورد نیاز گردشگران خارجی (C8) در این مطالعه دارای بالاترین سطح در تکرار اول بوده و به عنوان سطح ۱ شناخته شده‌اند. سپس این متغیرها از سایر متغیرها جدا شده و دوباره همین روند تکرار شده تا سایر سطوح نیز مشخص شود. همان‌طور که مشخص می‌باشد (جدول ۵) متغیرهای ۱۳گانه انتخابی در این مطالعه در تکرار ششم، سطح‌بندی نهایی انجام شده و به صورت کلی به ۶ سطح تقسیم شده‌اند.

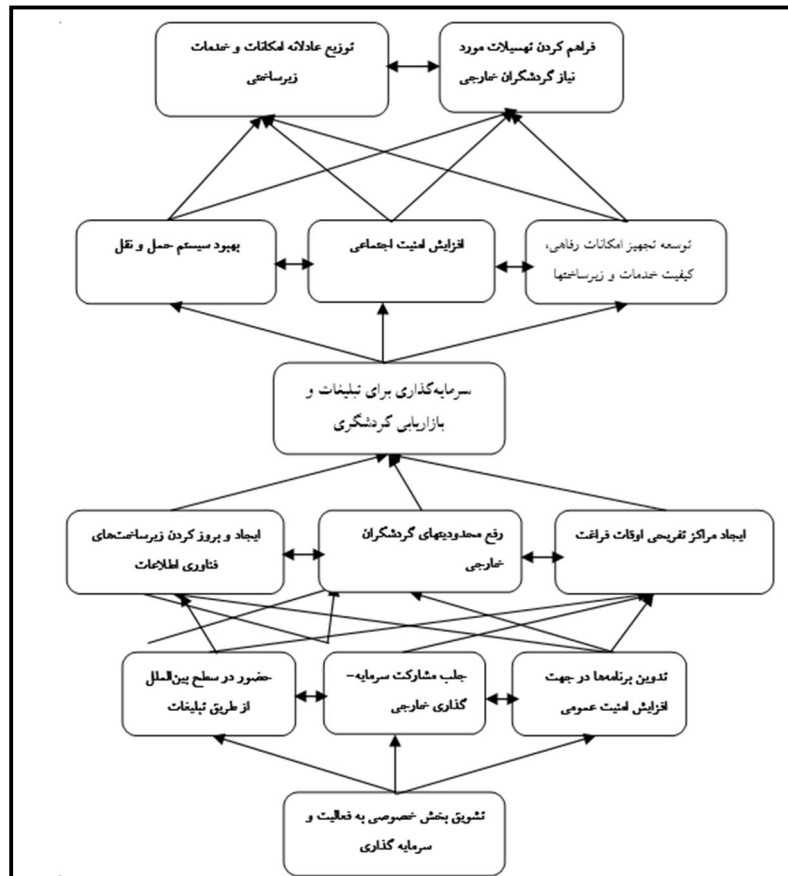
جدول (۵). سطح‌بندی عوامل مؤثر بر توسعه گردشگری پایدار استان المثنی (سطح اول تا سطح ششم)

عوامل	مجموعه دستیابی	مجموعه پیش‌نیاز	مجموعه مشترک	سطح	عوامل	مجموعه دستیابی	مجموعه پیش‌نیاز	مجموعه مشترک	سطح
سطح سوم					سطح اول				
C1	۱۳۱۱۹۷۴۳۱	۱	۱	۳	C1	۱۳۱۰۸۶۵۱	۱	۱	۱
C2	۱۳۱۱۹۷۴۳۲	۷۳۲	۷۳۲	۷۳۲	C2	۱۳۱۰۸۷۶۵۳۲۱	۷۳۲	۷۳۲	۷۳۲
C3	۱۳۱۱۹۷۴۳۳	۷۳۲	۷۳۲	۷۳۲	C3	۱۳۱۰۸۷۶۵۴۳۱	۷۳۲	۷۳۲	۷۳۲
C4	۱۳۱۱۹۴	۱۳۱۱۷۴۳۱	۱۳۱۱۴	۱۳۱۱۴	C4	۱۳۱۲۱۱۱-۸۷۶۵۴۳۱	۱۲۱۱۴	۱۲۱۱۴	۱۲۱۱۴
C5	۱۳۱۲۱۱۱-۹۸۷۶۵۴۳۱	۷۳۲	۷۳۲	۷۳۲	C5	۸۵	۸۵	۸۵	۱
C6	۱۳۱۲۱۱۱-۹۷۶۴۳۲۱	۹	۱۱۹۷۴۳۱	۱۲	C6	۱۳۱۰۸۶۵	۱۳۱۰۶	۱۳۱۰۶	۱۳۱۰۶
C7	۱۳۱۱۹۷۴۳۲	۱۳۱۱۹۴	۱۳۱۱۴	۱۳۱۱۴	C7	۱۳۱۰۸۷۶۵۳۲۱	۷۳۲	۷۳۲	۷۳۲
C8	۱۳۱۲۱۱۱-۹۸۷۶۵۴۳۱	۷۳۲	۷۳۲	۷۳۲	C8	۸۵	۸۵	۸۵	۱
C9	۹	۱۳۱۲۱۱۱-۹۸۷۶۵۴۳۱	۹	۹	C9	۹	۹	۹	۹
سطح چهارم					سطح دوم				
C10	۱۳۱۲۱۱۱-۹۷۶۴۳۲۱	۷۳۲	۷۳۲	۷۳۲	C10	۱۳۱۰۸۶۵	۱۳۱۰۶	۱۳۱۰۶	۱۳۱۰۶
C11	۱۳۱۱۹۴	۷۳۲	۷۳۲	۷۳۲	C11	۱۱۱۰۸۷۶۵۴۳۲۱	۱۲۱۱۴	۱۲۱۱۴	۱۲۱۱۴
C12	۱۳۱۱۹۴	۱۳۱۱۷۴۳۲	۱۳۱۱۴	۱۳۱۱۴	C12	۱۳۱۲۱۱۱-۸۷۶۵۴۳۱	۱۲۱۱۴	۱۲۱۱۴	۱۲۱۱۴
C13	۱۳۱۲۱۱۱-۹۷۶۴۳۲۱	۷۳۲	۷۳۲	۷۳۲	C13	۱۳۱۰۸۶۵	۱۳۱۰۶	۱۳۱۰۶	۱۳۱۰۶
C1	۱۳۱۱۹۷۴۳۱	۱۱۹۷۴۳۲	۱۲	۱۳۱۱۴	C1	۱۳۱۰۶۱	۱	۱	۱
C2	۱۳۱۱۹۷۴۳۲	۱۳۱۱۷۴۳۲	۱۳۱۱۴	۱۳۱۱۴	C2	۱۳۱۰۷۶۴۳۱	۷۳۲	۷۳۲	۷۳۲
C3	۱۳۱۱۹۷۴۳۳	۷۳۲	۷۳۲	۷۳۲	C3	۱۳۱۰۷۶۴۳۱	۷۳۲	۷۳۲	۷۳۲
C4	۱۳۱۱۹۴	۱۳۱۱۹۴	۱۳۱۱۴	۱۳۱۱۴	C4	۱۳۱۲۱۱۱-۷۶۴۳۲۱	۱۲۱۱۴	۱۲۱۱۴	۱۲۱۱۴
C6	۱۳۱۲۱۱۱-۹۷۶۴۳۲۱	۹	۱۳۱۱۹۴	۹	C6	۱۳۱۰۶	۱۳۱۰۶	۱۳۱۰۶	۲
C7	۱۳۱۱۹۷۴۳۳	۱۳۱۱۴	۱۳۱۱۴	۱۳۱۱۴	C7	۱۳۱۰۷۶۴۳۱	۷۳۲	۷۳۲	۷۳۲
C9	۹	۱۳۱۲۱۱۱-۹۷۶۴۳۲۱	۱۳۱۱۴	۱۳۱۱۴	C9	۹	۹	۹	۹
C10	۱۳۱۲۱۱۱-۹۷۶۴۳۲۱	۱۳۱۰۶	۱۳۱۰۶	۱۳۱۰۶	C10	۱۳۱۰۶	۱۳۱۰۶	۱۳۱۰۶	۳
C11	۱۳۱۱۹۴	۱۳۱۲۱۱۱-۷۶۴۳۲۱	۹	۹	C11	۱۳۱۲۱۱۱-۷۶۴۳۲۱	۱۲۱۱۴	۱۲۱۱۴	۹
C12	۱۳۱۱۹۴	۱۳۱۲۱۱۱-۷۶۴۳۲۱	۱۳۱۱۴	۱۳۱۱۴	C12	۱۳۱۲۱۱۱-۷۶۴۳۲۱	۱۲۱۱۴	۱۲۱۱۴	۱۲۱۱۴
C13	۱۳۱۲۱۱۱-۹۷۶۴۳۲۱	۱۳۱۰۶	۱۳۱۰۶	۱۳۱۰۶	C13	۱۳۱۰۶	۱۳۱۰۶	۱۳۱۰۶	۲

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۳

روابط و سطوح بین متغیرها به صورت مدل ساختاری - تفسیری در شکل ۲، نشان داده شده است. معیار تشویق بخش خصوصی به فعالیت و سرمایه‌گذاری (C9) در پایین‌ترین سطح (سطح ششم) قرار گرفته و این معیار همانند سنگ زیربنایی مدل عمل می‌کند؛ به عبارتی، در زمینه توسعه گردشگری در استان المثنی با رویکرد پایداری لازم است نگاه ویژه‌ای به بخش خصوصی در جهت سرمایه‌گذاری داشته باشند. سپس معیارهای تدوین برنامه‌های کوتاه مدت، میان مدت و بلندمدت در جهت افزایش امنیت عمومی (C12)، جلب مشارکت سرمایه‌گذاری خارجی در زمینه توسعه گردشگری (C11)، حضور در سطح بین‌الملل از طریق تبلیغات (C4) در سطح بعدی (سطح دوم) قرار دارد. واضح است عواملی که در سطح بالای مدل‌سازی ساختاری - تفسیری قرار گرفته‌اند، از

تأثیرپذیری بیشتری برخوردارند. به عبارتی دیگر، متغیرهای سطح ۶ و ۵ می‌توانند تأثیر زیادی در عوامل سطح ۱ و ۲ داشته باشند.

شکل (۲). مدل ساختاری تفسیری اثرگذاری ابعاد مؤثر بر توسعه گردشگری پایدار استان المثنی
مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۳

تحلیل MICMAC -

در ادامه با استفاده از روش MICMAC به بررسی نوع متغیرها براساس اثرگذاری و اثرپذیری بر و از سایر متغیرها پرداخته شده است. نتایج تحلیل میک‌مک نشان داد که ۱۳ عامل تأثیرگذار بر توسعه گردشگری استان المثنی از بُعد قدرت نفوذپذیری و وابستگی به چهار دسته عوامل مستقل، وابسته، پیوندی، مستقل (کلیدی) تقسیم می‌شود. همان‌طور که در شکل ۳ قابل مشاهده است، هیچ متغیری در گروه متغیرهای مستقل که دارای قدرت نفوذ و وابستگی ضعیفی باشند، قرار نگرفته‌اند. به صورت کلی، در شکل ۳، نوع متغیرها با توجه به اثرگذاری و اثرپذیری بر سایر متغیرها با استفاده از روش MICMAC قابل مشاهده است.

میزان نفوذ	۱۳	C۹		متغیرهای تأثیرگذار						متغیرهای پوندی			
	۱۲			C۴-									
				C۱۱-									
				C۱۲									
	۱۱												
	۱۰												
	۹						C۲-						
							C۳-						
							C۷						
	۸												
	۷												
	۶			متغیرهای مستقل				C۵		متغیرهای تأثیرپذیر			
	۵									C۶-			
									C۱۰-				
									C۱۳				
۴													
۳													
۲												C۵-	
												C۸	
۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	
میزان وابستگی													

شکل (۳). سطح‌بندی عوامل مؤثر بر توسعه گردشگری در استان المثنی با رویکرد پایدار با استفاده از روش MICMAC: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۳

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

توسعه صنعت گردشگری در جوامعه مختلف باعث خواهد شد تا افراد وارد شده به شهر یا جامعه مورد نظر برای اقامت، خرید کالاهای محلی و خدمات هزینه نمایند و در نهایت هزینه‌های دریافتی توسط جوامع محلی باعث رونق گرفتن فعالیت‌های مختلف محلی شده و در نهایت باعث ایجاد اشتغال، افزایش سطوح درآمد، متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصادی خواهد شد. گردشگری به لحاظ اجتماعی موجب گسترش روابط بیرونی ساکنان جوامع محلی با سایر افراد و فرهنگ‌های مختلف خواهد شد. همچنین تبادل مثبت فرهنگی بین گردشگران و مردم جوامع محلی میزبان و ترویج فرهنگ حفاظت از میراث طبیعی و فرهنگی بین گردشگران و میزبان‌ها؛ و اعتلای کیفیت زندگی و آگاهی‌های علمی مردم و جوامع محلی را می‌توان از دیگر مزایای این صنعت دانست.

ضرورت انجام این پژوهش در این نبوده که اقتصاد شهر سماوه کاملاً به صنعت گردشگری وابسته است؛ بلکه بدان جهت است که باتوجه به شرایط کلی شهر مورد مطالعه و کشور عراق، نیازمند توجه به منابع مختلف درآمدی بوده و با شناخت موانع و چالش‌های موجود بر سر راه توسعه منبع درآمدی جدید مورد نظر می‌توان به دنبال حل مسائل مرتبط با توسعه آن بود. به عبارتی دیگر می‌توان گفت با شناخت پتانسیل‌های مربوط به صنعت گردشگری در شهر مورد مطالعه و بررسی چالش‌های مربوطه، می‌توان تنگناهای مرتبط با توسعه گردشگری را شناخت و به دنبال شناخت راهکارهایی در زمینه برطرف کردن آن چالش‌ها اقدام کرد. همچنین، با اهمیت دادن به این موضوع می‌توان شاهد بهبود شرایط کلی زندگی جوامع محلی، احیای فرهنگ‌های در حال فراموش شدن محلی و آشنایی افراد دیگر با فرهنگ غنی محلی بود. بدین منظور در این مطالعه سعی شد تا عوامل کلیدی تأثیرگذار بر توسعه گردشگری پایدار در استان المثنی با استفاده از مدل ساختاری - تفسیری

(ISM) شناسایی شده و میزان تأثیر هریک از آنها در یکدیگر مورد ارزیابی قرار گیرد. لذا پس از بررسی‌های انجام شده ۱۳ عامل به عنوان عوامل نهایی تأثیرگذار بر توسعه گردشگری پایدار در استان المثنی شناسایی شد و وارد مدل شدند.

به صورت کلی نتایج مدل ساختاری تفسیری در زمینه اثرگذاری ابعاد مؤثر بر توسعه گردشگری در استان المثنی نشان داد که عوامل کلیدی توسعه گردشگری در شهر مورد نظر با رویکرد پایداری را می‌توان در شش سطح دسته‌بندی نمود که عبارتند از: **سطح اول**: توزیع عادلانه امکانات و خدمات زیرساختی و فراهم کردن تهسیلات مورد نیاز گردشگران خارجی؛ **سطح دوم**: بهبود سیستم حمل و نقل، افزایش امنیت اجتماعی و توسعه تجهیز امکانات رفاهی، کیفیت خدمات و زیرساخت‌ها؛ **سطح سوم**: سرمایه‌گذاری برای تبلیغات و بازاریابی گردشگری؛ **سطح چهارم**: ایجاد و بروز کردن زیرساخت‌های فناوری اطلاعات، رفع محدودیتهای گردشگران خارجی، ایجاد مراکز تفریحی اوقات فراغت؛ **سطح پنجم**: حضور در سطح بین‌الملل از طریق تبلیغات، جلب مشارکت سرمایه‌گذاری خارجی، تدوین برنامه‌ها در جهت افزایش امنیت عمومی؛ **سطح ششم**: تشویق بخش خصوصی به فعالیت و سرمایه‌گذاری.

براساس نتایج به‌دست آمده در زمینه توسعه گردشگری استان المثنی با رویکرد توسعه پایدار در ادامه سعی شده پیشنهادهایی جهت ارائه شده است.

- ایجاد و بروز کردن اطلاعات بخش گردشگری شهری؛
- بروز کردن نیازهای بازار در زمینه تولیدات صنایع دستی؛
- افزایش جاذبه‌های سرمایه‌گذاری در بخش گردشگری شهری برای سرمایه‌گذاران خارجی؛
- نیازسنجی بازار جهت تولید صنایع دستی و بومی محلی؛
- برگزاری کلاس‌های آموزشی در زمینه افزایش آگاهی افراد بومی در باره نحوه برخورد با گردشگران برای جذب هرچه بیشتر آنها.

منابع و مأخذ:

- ۱- جمشیدی، علیرضا، شمس‌الدینی، علی و جمینی، داود. (۱۴۰۱). بررسی و تحلیل آثار کووید-۱۹ - بر صنعت گردشگری در فضاها‌ی پیراشهری مطالعه موردی: شهر جوانرود. مجله گردشگری شهری، ۹ (۴)، صص ۲۳-۴۵.
- ۲- جمشیدی، علیرضا و عنابستانی، علی اکبر. (۱۴۰۱). الگوی ساختاری-تفسیری عوامل تأثیرگذار بر توسعه‌ی تاب‌آوری روستاییان غرب دریاچه ارومیه در برابر تغییر اقلیم (با تأکید بر خشک‌سالی). مطالعات جغرافیایی مناطق خشک، دوره ۱۱، شماره ۴۲، صص ۱-۲۲.
- ۳- جمشیدی، علیرضا؛ جمینی، داود؛ قنبری، یوسف؛ طوسی، رمضان و پسرکلو، موسی. (۱۳۹۴). بررسی عوامل مؤثر بر توسعه کارآفرینی در تعاونیهای تولید کشاورزی شهرستان مینودشت. مجله آمایش جغرافیایی فضا، ۶(۱۵)، ۲۱۱-۲۲۵.
- ۴- جمینی، داود؛ جمشیدی، علیرضا و عبدالملکی، مهدی (۱۴۰۰)، شناسایی چالش‌های اسکان غیررسمی و ارائه راهکارهای عملیاتی - اجرایی برای بهبود آن در استان کردستان (مطالعه موردی: ناحیه منفصل شهری نایسر)، پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، ۱۲(۴۷)، صص: ۱۱۱-۱۳۰.
- ۵- حسینی، سیده زهرا (۱۳۹۴). بررسی چالشها و موانع توسعه گردشگری شهری اسلام. پایان نامه کارشناسی ارشد رشته برنامه‌ریزی توریسم، موسسه آموزش عالی باختر ایلام.
- ۶- حقی، محمدرضا و حیدرزاده، احسان (۱۴۰۱). عوامل پیشران در تحقق گردشگری پایدار شهری با رویکرد اکوتوریسم (نمونه موردی: شهر خوانسار). گردشگری و توسعه، دوره ۱۱، شماره دوم، صص ۱۹-۳۶.
- ۷- ده‌زاده سیلابی، پروین و احمدی‌فرد، نرگس (۱۳۹۸). تعیین پیشران‌های کلیدی مؤثر بر توسعه گردشگری با رویکرد آینده‌پژوهی (مطالعه موردی: شهرهای استان مازندران). جغرافیا و پایداری محیط، دوره ۹، شماره ۱، شماره پیاپی ۳۰، صص ۷۳-۸۹.
- ۸- رحیمی، علی و ضایی، محمدرضا. (۱۴۰۱). تبیین ارتباط ساختاری ارزش ویژه برند یک اقامتگاه بومگردی با رضایتمندی گردشگران آن مطالعه موردی: اقامتگاه آتسونی در شهرستان خور و بیابانک. مجله گردشگری شهری، ۹(۱)، ۱-۳۱.
- ۹- شکوهی بیدهدنی، روح اله، عزیزآبادی فراهانی، فاطمه، طالبیان، محمدحسن،، قالیباف، محمدباقر و صالحی‌امیری، سیدرضا. (۱۳۹۹). مدیریت راهبردی گردشگری شهر تهران، چالش‌ها و فرصت‌ها. باغ نظر، دوره ۱۷، شماره ۹۲، صص ۷۵-۸۸.
- ۱۰- شگوری، مصطفی، بیگ بابایی، بشیر و نوروزی‌ثانی، پرویز (۱۴۰۰). تبیین عوامل مؤثر بر دیدگاه ذینفعان به وضعیت پایداری توسعه گردشگری شهری (مطالعه موردی: کلانشهر تبریز). برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری، دوره ۱۰، شماره ۳۷، صص ۲۸۳-۳۰۷.
- ۱۱- شوکتی آقمقانی، محمد؛ اسحاقی، رضا؛ ماهری، احد؛ رضائی، روح اله و شعبانعلی فمی، حسین (۱۳۹۵). بررسی موانع توسعه گردشگری در مناطق روستایی شهرستان اسکو (مطالعه موردی: روستای ساحلی آق گنبد)، فضای جغرافیایی، سال ۱۶، شماره ۵۳، صص: ۲۳-۳۷.

- ۱۲- ضیائی، محمود و عباسی، دیاکو (۱۳۹۷). چالش‌ها و رویکردهای توسعه‌ی گردشگری پایدار: از نظریه تا عمل. مجله‌ی برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری، سال هفتم، شماره‌ی ۲۴ صص ۳۷-۸.
- ۱۳- علی‌اکبری، اسماعیل، پوراحمد، احمد و جلال‌آبادی، لیا (۱۳۹۷). شناسایی پیشران‌های مؤثر بر وضعیت آینده گردشگری پایدار شهر کرمان با رویکرد آینده‌پژوهی. فصلنامه گردشگری و توسعه، شماره ۱، صص ۱۵۶-۱۸۷.
- ۱۴- فتاح زاده، یلدا، صالحی، اسماعیل و خستو، مریم. (۱۳۹۹). تدوین سناریوهای پیش‌رو در زمینه آینده توسعه گردشگری پایدار استان گیلان. گردشگری و توسعه، دوره نهم، شماره چهارم، صص ۱۲۴-۱۱۱.
- ۱۵- هاشمی دیزج، عبدالرحیم، فرزانه سادات زارنجی، ژیلا و جامی اودولو، مزیم (۱۴۰۲). چالشهای فراروی توسعه اقتصاد گردشگری شهری (مطالعه موردی: شهر اردبیل). فصلنامه جغرافیایی فضای گردشگری، سال سیزدهم، شماره ۴۹، صص ۳۶-۲۱.
- 16-Amnesty International. (2009): Amnesty International Report 2009 e The State of the World's Human Rights. Amnesty International, London, UK.
- 17-Aronsson, L. (2000). The Development of Sustainable Tourism. London: Continuum.
- 18-Asmelasha, A. G., Kumarc, S. (2019). Assessing progress of tourism sustainability: Developing and validating sustainability indicators. *Tourism Management*, 71: 67-83.
- 19-Bayrak, M.M (2022). Does Indigenous tourism contribute to Indigenous resilience to disasters? A case study on Taiwan's highlands, *Progress in Disaster Science* 14, 10220, <http://dx.doi.org/10.1016/j.pdisas.2022.100220>.
- 20-Conaghan, A., Hanrahan, J. and McLoughlin, E. (2015). A model for the transition towards the sustainable management of tourism destinations in Ireland, *International Journal for Responsible Tourism*, 4(2): 103- 122.
- 21-Galani-Moutafi, V. (2013). Rural space (re)produced e Practices, performances and visions, A case study from an Aegean Island. *Journal of Rural Studies*, 32, pp. 103-113.
- 22-Govindan, K., Palaniappan, M., Zhu, Q., Kannan, D., (2012). Analysis of third party reverse logistics provider using interpretive structural modeling. *International Journal Production Economics*, 140, 204- 211.
- 23-Harland C, Caldwell N, Powell P, Zheng J. (2007). Barriers to supply chain information integration: SMEs adrift of eLands. *Journal of Operations Management*, 25(6):1234–54.
- 24-Hsiao, S-W., Ko, Y-C., Lo, C-H., Chen, S-H., (2013). An ISM, DEI, and ANP based approach for product family development. *Advanced Engineering Informatics*, 27, 131- 148.
- 25-Jharkharia S, Shankar R. (2005). IT-enablement of supply chains: understanding the barriers. *Journal of Enterprise Information Management*, 18(1):11–27.
- 26-Ono, H and Kidokoro. T (2020): Understanding the development patterns of informal settlements in Nairobi. *Japan Architectural Review*, 3(3): 384–393.

- 27-Rathore, N., (2012), "Rural tourism impact, challenges and opportunities", *Journal of Business Economics & Management Research*, 2 (2): 252- 260.
- 28-Sharpely, R. (2000). Tourism and sustainable development: Exploring the theoretical divide. *Journal of Sustainable tourism*, 8(1), 1-19.
- 29-Sutrisnam, M., Saskara, N., Ayu, I. (2020). Prospective Analysis of Sustainable Tourism Development in Penglipuran Village as A Tourist Village Role Model in Bali. *Technium Social Sciences Journal*, 13(1), 184-198.
- 30-Tyrväinen, L., Uusitalo, M., Silvennoinen, H & Hasu, E (2014). Towards sustainable growth in nature-based tourism destinations: Clients' views of land use options in Finnish Lapland, *Landscape and Urban Planning*, 122: 1-15.
- 31-Zmija, J., Kuczek, L., (2008), "Opportunities and barriers to the rural development in eastern Poland", *Journal of Environment*, 1 (1): 2- 5.

